

ENSENYAMENT

Dir, en una classe d'història, quan estàs parlant de l'època colonial americana, o de l'estat nació, o del món medieval, que “la història del món és la història dels cossos” provoca el naixement d'una altra universitat a l'interior de moltes alumnes, i també d'alguns alumnes homes.

Produeix, en primer lloc, una distensió del cos, com de descans, perquè fa bé sentir que podem humanitzar la història, i provoca, alhora, una tensió en les i els alumnes, perquè els fa pensar quelcom així com: “si la història és la història dels cossos, el meu és aquí, fent història”. També dona lloc a un replantejament en relació a la universitat mateixa, acompanyat d'una experiència relacional que va omplint de paraules i de fets totes les preguntes d'aquest replantejament: “si la història és la història dels cossos, hauré de repensar la història del món i la universitat mateixa, perquè molt d'allò que he après fins ara, a l'escola i a la universitat, no em deixava veure cap cos”.

Que els cossos es moguin dins una aula, que les, els alumnes i jo puguem fer en veu alta preguntes sexuades al passat -a partir de l'evidència de l'existència dels cossos- té a veure amb la presència de dones feministes a la universitat. Plantejo de sobte un salt, però té a veure amb allò que Carolina Meloni explicaria així: “la comunitat de pensament feminista ha aconseguit institucionalitzar-se com un camp més del saber.¹ Malgrat jo m'allunyi de la idea de la “institucionalització”, coincideixo amb l'autora en la idea que les dones feministes som i hem creat un nou saber que -en aquest cas des de la història- posa

* Aquest article neix de l'experiència docent de l'assignatura de “Gènere i història” a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona. Abans d'acabar el curs vaig demanar a l'aula, a les i els estudiants, que si volien escrivissin alguna cosa d'allò que els havia suposat l'assignatura. Dins el text apareixen fragments dels relats de Margalida Ripoll, Núria Iglesias, Albert Sabaté, Ruth Garcia, Marc Enzo Belligoi, Raquel Ares, Carla Redó, José María Juncadella, Valeria Aznar, Bernardo Castañón, Albert Hernández.

en joc el passat, la manera de pensar-lo i el lloc des del qual el pensem (la universitat), i que ho recrea tot. No té res a veure la història que jo penso i poso en joc a l'aula amb la història que comuniquen a l'aula molts dels meus companys professors homes, per exemple.

Dir, doncs, que els cossos han fet la història del món és també dir que cal tornar a aprendre, i és posar en evidència que no podrem fer-ho des de la universitat patriarcal que -en el cas de la història- només ha sabut fer recompte de la història dels homes, de les institucions i dels poders polítics.

El pensament de la diferència sexual ens va regalar, ja fa anys, una manera d'explicar tot això i de viure-ho: “partir de si” ha estat el lloc a partir del qual hem transformat coneixement, universitat i, per descomptat, relacions. Pensant-nos nosaltres mateixes, pensant el nostre cos, també, hem anat creant una universitat que anomena la particularitat i la diferència i que, per això mateix, es fa veritablement universal. Dit en paraules de Maria Santini i Luciana Tavernini “el *partir de si* no és una fórmula, ajuda a superar el desig d'omnipotència que pot portar al silenci per por a no poder-ho dir tot”.² La universitat patriarcal i la història patriarcal, penso, han servit molt al desig d'omnipotència de molts homes: per això el professor universitari seia en una tarima per sobre de l'alumnat i parlava durant dues hores sense deixar-se preguntar. Per això, també, els dictadors han fet servir molts cops discursos històrics per explicar el seu poder. La història i la universitat que estan després de l'experiència de moltes professores feministes partint de nosaltres mateixes per pensar el món i per relacionar-nos m'ha permès, a mi, per exemple, dins una aula, dir davant la pregunta d'una o d'un alumne “doncs mira... això no ho havia pensat, hi pensaré!”.

Nosaltres, les professores feministes, tenim l'experiència i la vivència d'estar fent alguna cosa diferent a la universitat,

precisament perquè partim de sabers i d'existències feministes, i també perquè veiem com impacta això tant en els temes que acadèmicament desenvolupem, com en les nostres vides com a dones universitàries, com en les mirades que les nostres alumnes -i també alguns alumnes- posen en allò que estudien i en el que viuen. Impacta, a més, transformant sens dubte la universitat i el saber. Ho veiem a les aules, a les cares, a les mirades, als cossos, a les intervencions, als treballs i a les preguntes. Ho hem vist en el que ens expliquen les i els alumnes, d'allò que els passa després i viuen després. Ho hem vist als congressos, a les coses que diem, escrivim i publiquem i a la relació que tenim amb el saber i amb qui apren i sap a les aules amb nosaltres.³

Des del saber de la història, a les aules, com a professores i com a investigadores, ens hem adonat que era necessari que repenséssim molts conceptes, categories o maneres d'ordenar historiogràficament el passat si fèiem història sexuada (a partir de la importància de nomenar com han simbolitzat cada dona i cada home el fet de viure en cossos sexuats). Hem descobert més història, molt més passat del que els llibres deien que hi havia hagut i hem descobert, a les aules, que una història posant la mirada en l'existència humana sexuada toca el nostre present i el modifica en el que vivim, el que sentim i veiem. Hem descobert, doncs, que una història sexuada modifica el discurs sobre el nostre passat: a l'assignatura "Gènere i història" ens hem preguntat si el marxisme té sexe o si va tenir sexe la conquesta d'Amèrica. Hem discutit si va ser un fet de la política del poder o un impuls personal sostingut en l'aparell polític la lluita per aprovar una nova llei contra l'avortament a Espanya fa uns mesos, i ens hem interrogat sobre per què va haver dones, com Joana d'Arc, que avui diríem que es transvestien.

I ara què en fem, de la llibertat?: la por al buit conceptual
Que hàgim dit i escrit a les aules i a congressos que cal

tornar a pensar la història perquè el discurs tradicional històric era, només, patriarcal, ens ha permès per exemple descobrir molta llibertat en l'experiència femenina en el passat. Ens ha ocasionat, també, que se'ns posés en dubte si el que fem és o no científic, acadèmic, a professores i a alumnes. També ha generat vertigen: perquè fa por haver de pensar el cos propi, l'existència sexuada pròpia per pensar llavors la història de la humanitat, però perquè a més fa por, per exemple, quedar-se sense conceptes tan funcionals com el de “marxisme”.

Aquest text recull algunes de les experiències viscudes a l'aula, a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, en el marc d'aquesta assignatura. Recull testimonis en relació a haver-nos tornat a preguntar què és la universitat, què en sabíem del passat, com ens havien anomenat fins ara el pensament històric i la universitat i què vivíem cada dia en tornar a casa, després de parlar de tot això a classe.

“Els manuals no m'havien convidat mai a pensar en el masculí i en el femení. Arribem a “Gènere i Història” i amb l'assignatura va venir l'anar més enllà. El despertar d'una cosa que estava aparcada. L'estar més alerta a l'entorn i observar” (Núria Iglesias, estudiant).

El text està teixit a partir de paraules d'alumnes, dones i homes que van escriure, un cop acabada l'assignatura, el que havien viscut. Moltes de les paraules aquí recollides expliquen descobriments i creacions, perquè tornar a pensar-nos i tornar a pensar vol dir crear, però algunes expressen també el que Meloni explicaria com a “consciència de crisi, de trencament de certs paradigmes epistemològics”:

No tenia moltes expectatives en l'assignatura. Ho he de dir. Realment, havia tingut un problema i vaig haver de agafar l'única franja horària que tenia disponible sense que em coincidís amb cap altra assignatura. De 20.00 a 21:30...

només de pensar-hi em desanimava. Els primers dies anava molt perduda! Moltes idees, molts conceptes, moltes cavil·lacions. Tenia dificultats per seguir el fil del que es plantejava a classe, em sentia saturada.

Passats uns dies em vaig adonar del que veritablement em passava: no era que no entengués els conceptes que tractàvem, sinó que les portes d'aquests conceptes estaven obertes molt més enllà del que els meus peus mai havien arribat a recórrer sols. I de sobte em vaig adonar que m'estaven fent pensar. Dialogar. Fer-me preguntes. Fer preguntes. Qüestionar. Desconstruir. Construir. Activar-me. Sentir. Significar. Moure. Comprendre com el sistema de gènere patriarcal ha modelat la realitat dels temps passats i presents. Com invisibilitza a la seva conveniència, el poder. Anar a peu per la història pública, interpretar i entreveure la privada. Vull seguir aprenent incloent. Vull significar” (Ruth Garcia, estudiant).

Trobar-se alguns homes alumnes davant la necessitat de desconstruir-ho tot també va despertar cert vertigen, malgrat descobríem ells, elles i jo, sexuant la història i parlant-ne des d'aquesta evidència, tal com diu també Meloni, que “desconstruir no és, per tant, destruir, sinó desplaçar, transvalorar els conceptes i no només invertir-los, perquè en invertir-los seguim privilegiant un terme sobre un altre, amb la qual cosa la lògica d'oposició segueix funcionant”.⁴ El Bernardo, que tenia una feina lligada a l'arquitectura, va escriure: “La meva professió rau en construir, en el més estricte sentit de la paraula, i m'he passat quatre mesos aprenent que per comprendre moltes coses cal desconstruir-les! (Bernardo Castañón, estudiant). Constatar que la història és sexuada va permetre, amb molta més evidència, entendre què és allò que anomenem culturalment “sistema de gènere”, com es tradueixen els cossos dins aquest sistema, dins el sistema de gènere a cada moment de la història, i va permetre constatar, més enllà d'aprendre-ho teòricament, que són, efectivament, traduccions i construccions culturals i sobre tot socials:

“Max Weber, va dir una vegada ‘M’he fet sociòleg per exorcitzar els fantasmes dels conceptes col·lectius’. Per a mi Weber s’està referint a aquests sistemes culturals, dins els quals estem immersos i ens costen de distingir. Són fantasmes, perquè no es poden veure, no es poden tocar. Ningú pot dir en un laboratori ‘Eureka! Aquí he aïllat el sistema de gènere’. Per trobar cal fer un exorcisme, és a dir, posar en dubte el que hem interioritzat de la nostra cultura, esbrinant amb meticulositat cada detall dels sistemes que normalitzen significats en relació a significants. Judith Butler, a *El gènere en disputa*, diu que ‘Les faules de gènere inventen i divulguen els mal anomenats fets naturals’. Per a mi, les faules de Butler són els fantasmes de Weber.

El patriarcat fa funcional a la part femenina fent-la garant i protectora de l’honor familiar, i per tant de les institucions de govern quan aquestes han estat familiars. Cal exorcitzar els fantasmes, perquè les faules no ens facin creure que parlem de fets naturals, i no culturals” (Albert Sabaté, estudiant).

“El més important ha estat destapar una altra història”. (Marc Enzo Belligoi, estudiant), “Observo el que m’envolta d’una manera nova” (Albert Hernández, estudiant) o “Cal refer el discurs acadèmic i tornar a reinterpretar les fonts” (Raquel Ares, estudiant) són algunes més de les frases i paraules que expressen què passa dins una aula universitària quan parlem del cos propi, de la sexuació del cos, de la història dels cossos i de la història sexuada.

Innovació docent tornant a l’inici: pensar la història a partir de la vida pròpia

“Gènere i història” és, des de fa uns anys, una assignatura transversal i obligatòria a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, com a moltes altres universitats. Tot i que, després de tants anys hàgim repensat moltes paraules, formes de pensament i mirades, encara passa que s’associa l’assignatura a una cosa semblant a

explicar història de les dones quedant reproduïda, així, la històrica confusió entre “gènere” i “dones” a què ens van portar les polítiques per la igualtat, la necessitat d’incloure en les polítiques socials i als projectes pel desenvolupament l’anomenada perspectiva de gènere. A l’assignatura no fèiem història de les dones (només) però sí que hi érem, hi era jo, a l’aula, en femení. I “ser dins l’aula en femení vol dir mirar la història i el públic que tinc davant des de la meva experiència viva del món, i no des de l’experiència de l’altre; des d’una experiència del món el sentit de la qual no procedeix del sistema patriarcal, sinó d’un ordre simbòlic nascut de les experiències de les dones que han viscut abans que jo -la meva mare, les meves autores preferides, les avantpassades que no han deixat dades susceptibles d’arxiu- i de les que viuen ara, sense excloure’n l’experiència humana masculina”.⁵ Per això, perquè ser dins l’aula en femení vol dir mirar la història a partir de la meva experiència del món, a classe projectava per exemple fotografies d’actualitat política, de rodes de premsa dels partits polítics de feia un dia o dos i preguntava: es tracta només de retrats de moments del nostre present polític, o reflecteixen l’ordenament dels cossos en l’escenari, determinant què és polític i què no, o què ho és més? I si avui passa això... no serà per això que hem caigut en creure i insistir en un sol concepte d’allò polític, el vinculat a la història del poder evidentment patriarcal? Preguntes i exercicis d’aquest tipus a l’aula de seguida despertaven alguna cosa a dins. Perquè moltes hem experimentat a dins la disparitat entre la nostra política i la política del poder però hem vist, alhora, que la nostra no era anomenada “política”. I ho hem viscut al carrer, però també a la universitat si hem volgut explicar o fer recerca en femení. Ho experimenten moltes alumnes, per exemple, quan són avaluades pels tribunals dels treballs de final de grau o de màster, que han de sentir allò de “però... com és que no has inclòs homes en el teu treball?, perd qualitat acadèmica, l’estudi”.

A classe preguntava a les i als alumnes quanta distància podíem veure, de significat i de contingut, quan projectava seguides la imatge d’una escena de “la ciutat de les dames”,

escrita per Christine de Pizan a l'època medieval, on només apareixien dones creant, unes construint una ciutat i les altres organitzant una casa, i un collage fet a partir de rostres de dones amb por, utilitzades en campanyes contra la violència contra les dones aquests últims anys. Ens vam deixar anar i vam parlar d'allò que tenim al voltant cada una, cada un, de com ho sentim i de com ens expliquem i de com expliquem el món des de la història i, teixint diàlegs que ens varen ajudar a sentir l'existència i la presència del nostre cos en la nostra història sexuada i en el present del món, ens vam adonar que així com parlem del present, des dels nostres cossos i des de les nostres experiències, parlem del passat pensant la història. I, entre altres coses, a la universitat i a casa o a l'endemà, treballant així a l'aula va succeir això:

“Cada dia tornava a casa amb frases reveladores: ‘Voldria que prenguéssiu consciència que quan expliqueu els fets del passat, en el present, esteu parlant vosaltres, sou aquí, en el que dieu del passat’. Això extrapolat a l'altra vessant seria: ‘Tot el que llegireu sobre el passat porta implícit el que és qui l'ha escrit’. Algunes paraules conegudes prenen un significat nou i amb ell una nova manera de veure el món i analitzar-lo. La masculinitat de la història i la meva pròpia feminitat. Ha estat realment apassionant. Ha estat el descobriment, no d'un univers amagat residual, sinó de la meva vida mateixa. Ara que les classes s'han acabat i que seguint el patró que comentava al principi hauria de venir el descens, la baixada, el retorn a la normalitat, em trobo amb que no em puc fer enrere. No em puc desdir de ser qui sóc. Sóc una dona i com a tal veig el món i tot el que he après i he constatat en aquestes classes ho porto incorporat amb mi i ja no hi ha retorn. La intensitat és la mateixa. I ara em plantejo la història d'una altra manera, i miro la gent d'una altra manera, i em veig a mi mateixa també d'una altra manera (Margalida Ripoll, estudiant).

Que a partir de pensar la vida pròpia podem pensar la història, desplaçant-nos llavors de la pretesa “objectivitat”

Patricia-Victòria
Martínez i
Àlvarez

en què s'ha basat la defensa de l'academicisme, que si això és així el passat està ple d'homes i de dones, que si van existir és perquè la història és sexuada, i que llavors la història és una altra, ho vam experimentar moltíssim, a l'aula. I també vam experimentar el fet que en pensar la història així ens pensàvem i sentíem diferent, classe a classe:

“Sec. Penso. Què escric?, que ara sé quin era el sistema de gènere a la Grècia antiga, el medieval, el de l'Amèrica colonial? Podria fer-ho, no seria mentida. Cada vegada que explico que a la universitat tinc una assignatura que es diu “Gènere i història” la pregunta és la mateixa: ‘I què feu?’. La meua resposta ha anat variant durant el curs. La resposta combina conceptes com ‘patriarcat’, ‘gènere i sexe’, ‘construcció’, ‘deconstrucció’ i al final no ho entenc ni jo. Realment el que he après els dijous i divendres a la tarda han estat conceptes que surten del no-res? Aquesta assignatura no m’ha ajudat a trobar respostes. Tot el contrari: després de gairebé quatre mesos de classes, és cert que conec millor el sistema de gènere medieval, però el veritable canvi que hi ha hagut en mi han estat les preguntes que tinc i com em poso jo davant la història: ‘què és el que fa que homes i dones siguin homes i dones?’; ‘¿D’on surt el valor d’una persona?’ I sobretot ‘Què tenim a veure Catalina d’Aragó, Ramses II, els meus companys de classe i jo?’” (José María Juncadella, estudiant).

A l'assignatura de “Gènere i història” se'ns va fer l'aula aire, a estudiants i a mi, el dia que vàrem anomenar la relació entre la vida i el cos (la història del món i jo, llavors!). A partir d'aquell moment va ser facilíssim mirar i pensar, veure el passat i el present, sentir i pensar-nos:

“Em dic Valeria, vaig néixer dona a Madagascar l'estiu de 1995, fins gairebé els tres anys vaig viure en un orfenat, on hi havia més nens que nenes, la raó és que les nenes són cuidadores d'altres germanes i germans que porten lligades a l'esquena. Les criatures que viuen en un orfenat malgaix

no totes són òrfenes, als nens poden venir a buscar-los les famílies biològiques quan tenen 10 anys per treballar, a les nenes en canvi se'ls dóna la tasca de cuidar a altres nens que tornaran a omplir l'orfenat i així anirà seguint el cercle.

Tot això evidentment no ho recordo, la meva mare m'ho va explicar de la mateixa manera que m'ha parlat del que la meva família ha viscut i com ho ha viscut a Barcelona. Vaig ser l'única nena negra i adoptada de la meva classe i a l'escola no tot es feia visible; quan tens la riquesa de viure des de la diversitat, el goig de pertànyer a la minoria però amb la valentia de saber que tens tots els suports a la família, acabes mirant amb alegria, curiositat i valor el món. M'han explicat que una vegada un nen em deia negra com quelcom pejoratiu, encara que jo deia sempre que era 'marrona'... segueixo sent dona negra de 19 anys vivint a Barcelona, i em sento més d'aquí que d'allà; mentre he anat madurant he hagut de sentir i aguantar insults pel simple fet de tenir un color de pell diferent i més per haver nascut dona.

Quan vaig començar el primer semestre i vaig entrar en un classe on em van explicar que és la història dels cossos la que ens determina, em va agradar i vaig sentir que la universitat em tornava a omplir. Aquesta assignatura dóna unes ulleres per mirar el món sota una nova mirada. Aquesta assignatura ha fet que cada vegada que surto de classe i pujo al metro miri a les persones i escolti les converses que tenen d'una manera diferent; veig els nens i nenes sortir de l'escola i puc analitzar els seus comportaments sota un punt de vista de gènere; miro les botigues i la roba que s'exposa d'una altra manera. Miro. Observo. Sento. Suposo que això era el que l'assignatura de gènere i la professora han volgut ensenyar-nos durant aquests mesos; a sentir; a saber analitzar el que ens envolta.

I sí, he tingut la sort de néixer dona, negra i haver pogut cursar una assignatura que m'ha ensenyat que ni el color

Patrícia-Victòria Martínez i Àlvarez de la pell ni el simple fet d’haver nascut en un cos de dona o d’home ha de determinar quina vida he de tenir. I això, això és un privilegi” (Valeria Aznar, estudiant).

Fer de la història i del seu estudi, del seu pensament, del repte d’interpretar una part de la vida pròpia va afegir molt de sentit al perquè d’estar a la universitat, també:

“L’any 2010 vaig decidir submergir-me a la història, vaig començar una carrera que m’aportés coneixements per entendre el nostre passat i amb això, el nostre present. Des de fa gairebé 5 anys he estat escoltant, llegint i prenent apunts. He absorbit mil i un conceptes, una infinitat de dates i dades, he contemplat possibilitats mai abans plantejades i tot això m’ha ajudat a comprendre més d’un fet, d’una situació. Explicacions. Explicacions incomptables que, com dic, no acaben de resoldre les meves inquietuds. Se suposa que venim a aprendre, que paguem -i molt- per assolir aquest objectiu. Però, què és aprendre? Per a mi, aprendre és qüestionar i qüestionar és dubtar del que ens diuen, és debatre i rebatre i amb tot, desmuntar.

No vull anar-me’n de la universitat amb un títol signat per Felipe VI sota el braç. Sembla que és això el que venim a buscar per norma general; que és per això que gastem temps, que invertim. (O que invertim en temps i gastem diners... potser és més adequat).

Quan parlo amb les meves amigues i els meus amics, i els dic que sortiré a les 21:30 de la universitat perquè he decidit anar d’oient a una classe, no ho entenen. És tard, el cap de setmana està a caure i després de tot un dia, encara tinc ganes d’anar a escoltar alguna cosa? Com puc fer-los entendre que per a mi aquesta hora i mitja no és anar a escoltar alguna cosa més, que és anar a sentir, i que hi ha un gran abisme entre escoltar i sentir ?

Hi vaig per sentir allò que es van oblidar d’explicar-nos. Per veure que és possible aparcar els manuals i baixar de

la tarima. No cal seguir un pla docent per entendre com es construeix el món i per què funciona com ho fa. Just quan creia que l'única opció havia de crear-la jo, apareix aquesta hora i mitja que em demostra que hi ha altres formes d'aprendre, fora d'oficialitats. Cal dir, amb tot, que sentir dins l'aula no és una tasca senzilla, no és una cosa que passi cada dia.

Està bé llegir “Gènere” en el pla docent del Grau d'Història, queda bé! Sembla que està de moda tot això que té a veure amb el gènere; sembla que és bon moment per parlar de gènere. Però és millor encara que arribis, trenquis esquemes, es deixin de banda els sumaris i es treballi amb la realitat, que aixafa.

Cal mirar als ulls de la història per repensar, per donar-li un nou significat i abandonar tradicions. I un dia, de sobte i sense previ avís, dins d'aquest espai d'hora i mitja escolto: la història, és la història dels cossos. Començo a ballar per la cadira, sabent que de forma instantània, s'ha resolt alguna cosa dins meu. Una cosa que tenia present, però no sabia ubicar. I tot canvia.

La frase em remou. Amb ella comprenc la necessitat imperant de controlar els nostres cossos, les nostres realitats perforades per uns mandats inculcats històricament. I sento que els mandats són sostinguts en el temps i que ells sostenen les nostres realitats.

Tornant al lloc des d'on es genera el discurs: crec que és més que evident que el fet que parli des del meu cos i per tant, des de la meva vivència, fa que tot això s'ompli de vida. La vida és més: la vida és política, i la política ha tornat a l'aula en aquesta hora i mitja. I això no hauria de ser una excepció, això hauria de ser aprendre” (Carla Redó, estudiant).

Paraules clau: Història sexuada - Innovació docent -
Universitat feminista - Història dels cossos - Feminismes
a la universitat.

Keywords: Sexuate history - Teaching innovation -
Feminist university - History of bodies - Feminisms at the
University.

notes:

¹ Meloni, Carolina, *Las fronteras del feminismo. Teorías nómadas, mestizas y postmodernas*, Madrid: Fundamentos: 2012, p. 59.

² Santini, Maria i Tavernini, Luciana, *Mia madre femminista. Voci da una rivoluzione che continua*, Pàdua: Il Poligrafo, 2015, p. 7.

³ Molta d'aquesta experiència ha quedat recollida, després del desenvolupament d'un projecte de recerca a Duoda, centre de recerca de dones de la Universitat de Barcelona: Arnaus, Remei i Piussi, Anna M. (coords.), *La Universidad Fértil: mujeres y hombres, una apuesta política*, Barcelona: Octaedro: 2010.

⁴ Meloni, Carolina: 2015, p. 59.

⁵ Rivera Garretas, María-Milagros, *El amor es el signo. Educar como educan las madres*, Madrid: Sabina: 2012.